

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk (FSF)

2020-06-12

Kenneth Johansson, ordf

www.fabod.nu

info@fabod.nu

Regeringskansliet

Miljödepartementet

Michael Löfroth

m.remissvar@regeringskansliet.se

michael.lofroth@regeringskansliet.se

m.registrator@regeringskansliet.se

Förbundet Svensk Fäbodkultur synpunkter till remiss av SOU 2019:67 betänkande av utredningen om Hållbar terrängkörning, dnr M2020/00205/NM

FSF utgör en samlande intresseorganisation för den svenska fäbodrörelsen och för alla de som utövar eller har intresse för fäbodkultur, fäbodbruk och övrigt utmarksbruk inklusive utmarksbete i skog och fjäll. Fäbodbruk och utmarksbete har sina rötter i förhistorisk tid, och vi utgår från fäbodbruket som kulturarv, näringsverksamhet och utbredd markanvändning samt förutsättningar och särskilda behov för att bevara fäbodbruket som traditionell kunskap och sedvanebruk. Fäbodbrukare är vanligen också markägare och det finns därför anledning att även ta upp det bredare förvaltningsperspektivet där fäbodbruk, övrigt utmarksbruk och utmarksbetet har utgjort delar av ett tidigare mycket vanligt mångbruk av fastigheterna inom fäbodområdet och i det nordsvenska kulturlandskapet. Från FSF kan vi konstatera att utredningen har sina brister och några blinda fläckar och vi ser anledning att härmed överlämna följande tre kompletterande förslag till arbetet samt en grundläggande beskrivning och faktaunderlag utifrån fäbodbrukets perspektiv.

1. Vi föreslår att det ska införas förtydligande beskrivningar i terrängkörningslagstiftningen vad avser användning av motorfordon för fäbodbrukets ändamål och relaterat till fäbodbrukets traditionella djurhållning och utmarksbete:

Antingen genom att uttryckligen beskriva att även fäbodbruket och betesdriften på utmark i detta sammanhang ska ingå i de etablerade begreppen jordbruk och jordbruksmark. Det handlar då om att vidga definitionen och därmed förståelsen för att skogs- och fjällmark också utgör traditionell betesmark. Detta som en grund för att kunna tillmötesgå fäbodbrukets faktiska transport- och färdselbehov med motorfordon i utmark i skogs- och fjällområden i samband med betesdrift eller andra till fäbodbruket knutna praktiska aktiviteter enligt tradition, sedvana och rättigheter. Att förändra definitionen av begreppet jordbruksmark går dock emot den begreppsdefinition som redan återges i utredningen. .

Eller att, med samma syften, införa ett parallellt begrepp ”fäbodnäring” alternativt ”fäbodbruk och utmarksbete” vid sidan av de tre etablerade begreppen för markanvändningsformerna jordbruk, skogsbruk respektive rennäring. Vi föreslår alltså att de återkommande exemplifieringarna i texten av de relevanta areella näringarna uttrycks som ”jordbruk, skogsbruk, fäbodnäring och rennäring”

För att ta fasta på det senare alternativet så vill vi helt enkelt föreslå att fäbodnäringen generellt ges motsvarande utrymme och beskrivs på motsvarande sätt som rennäringen. Dessa båda betesbaserade näringar har båda historiska anor och bedrivs på likartad sätt och under likartade praktiska omständigheter. Rennäringen omnämns och beskrivs i ett flertal sammanhang i utredningen, medan fäbodbruket omnämns i blott en enda gång, dessutom i en snäv beskrivning. Det saknas alltså redogörelse för fäbodbrukarens, betesdriftens och betesdjurens egentliga relation till utmarkerna och terrängkörning, utövande och störningar.

2. Vi föreslår att det ska införas konkretiseringar och exemplifieringar som beskriver de praktiska behov som finns i samband med modern betesdrift inom ramen för fäbodbruk och utmarksbete.

Sålunda behöver enligt vår mening tydligt framgå i terrängkörningslagstiftningen att färd i terräng med motorfordon i samband med djurtillsyn, samling och flyttning av djur kan ske såväl inom, till och från området för fäbodbrukets betesdrift. För en rationell betesdrift och företagsverksamhet erfordras idag möjlighet att köra med motorfordon såväl på barmark som på vinterföre. Det gäller också i förekommande fall naturskyddade områden och regleringsområden där betesdrift bedrivs. Det måste även inrymma fäbodbrukets förberedelser och planeringsinsatser för betesdriften, underhåll av stängsel och andra anläggningar, tillsyn, bevakning och kontroller, djurtransport, kalvmärkning och annan djurskötsel, transporter till och från fäboden av produkter och förnödenheter samt tillhörande aktiviteter såsom transport för ved, foder och andra naturprodukter i verksamhet och för fäbodbrukarnas försörjning, både sommartid och i förekommande fall förberedande arbeten och transporter vintertid på snöföre.

3. Vi föreslår att snöskoteråkning ska förutsätta avtal och överenskommelse för leder och friåkningsområden med markägare och nyttjanderättsinnehavare inklusive betesrättigheter. De flesta fäbodbrukare är också markägare och det finns därför anledning att även ta upp det bredare förvaltningsperspektivet för fastigheterna och det lokala landskapet.

Den samlade bilden är att främst en växande fritidssektor lokalt och regionalt alltmer skapar belastnings- och samordningsproblem genom konsekvenserna av många små aktörers beslut när man utövar terrängkörning. Den växande motoriserade turismen utgör en särskild fråga, där det principiellt måste ifrågasättas om kommersiell verksamhet ska ha en i praktiken fri tillgänglighet till naturen och till enskilda fastigheter på det sätt som sker idag. Turismsektorn som enskilt intresse tilldelas därmed i praktiken rättigheter på ett sätt som inte heller kan bedömas vara förenligt med Europakonventionens egendomsskydd. De särskilda behov som ortsbor kan ha kan också tillmötesgå genom den lokala förvaltningsorganisationen med syfte att hantera dessa frågor, där markägare och nyttjanderättsinnehavare inklusive betesrättigheter samverkar och kontinuerligt möts.

Det är dessutom så att en växande andel av den ökande skaran utövare av terrängkörning saknar erforderliga kunskaper om grödor, djur, terräng, markanvändning och landskap för att på rätt sätt hantera det ansvar som förutsätts och följer med terrängkörning. Detta understryker behovet av att strukturera och begränsa handlingsfriheten för den fria åkningen. Den föreliggande utredningen resonerar kring detta men föreslår inga förändringar i dessa avseenden, och vi bedömer att det därmed inte heller kommer att bli några förbättringar i dessa väsentliga avseenden. Vi efterfrågar därför en ordning där man för snöskoteråkning ska förutsätta avtal med markägare och nyttjanderättsinnehavare inklusive betesrättigheter.

Bakgrund och faktabeskrivning

Det finns behov av att mer ingående än vad som nu görs i utredningen beskriva fäbodbrukets och övrig betesdrift i utmark som näringsverksamhet historiskt, traditionellt, kulturellt och rättsligt grundande extensiva markanvändning för betesdrift och andra med driften tillhörande praktiska aktiviteter enligt tradition, sedvana och rättigheter såväl sommar- som vintertid. Därigenom kan fäbodbruk och utmarksbete också ges en ökad legitimitet i relation till enskilda och andra allmänna intressen.

Detta behövs också för att möta fäbodnäringens behov enligt direktiven (2018:29) vad gäller hänsyn till ortsbor och areella näringar. Men också för att tillmötesgå Europakonventionens krav på rättsligt skydd för att utöva näring, samt för att tillmötesgå Konventionen om Biologisk Mångfald, (CBD) artiklarna 8(j) och 10(c) vad gäller att värna ursprungliga folk och traditionell kunskap samt sedvanerättsligt nyttjande av biologisk mångfald.

Utmarksbete i skärgårdar, skogs- och fjällområden har historiskt bedrivits i princip i hela landet. Fäbodbruket utgör en uråldrig form av säsongvis utlokaliserad betesdrift och tillhörande mjölkbaserad livsmedelsproduktion på utmarker i skogs- och fjällområden och på avstånd från hemgården. Fäbodbruket har historiskt omfattat mer än 100 000 driftsenheter i

vårt land. Idag bedrivs verksamhet vid ca 200 kvarvarande fäbodan i bruk i landet, företrädesvis i Värmland, Dalarna, Gävleborg, Västernorrland och Jämtland, men även i Västerbotten och Norrbotten. Utmarksbete kan bedrivas på i praktiken motsvarande sätt direkt från skogs- och fjällgårdar och skärgårdsjordbruk, vilket också fortfarande praktiseras. Fäbodbruket som det utvecklade brukningssystem vi idag känner det uppstod möjligen under järnåldern. Utmarksbetet med frigående tamboskap har dock sina tidigaste rötter i bondestenåldern. Under historiska tidsrymder har det alltså bedrivits omfattande betesdrift med nöt, får, get och häst på den Skandinaviska halvön. Utifrån dessa historiska perspektiv har det utvecklats en grundläggande integration mellan boskapsskötseln och övrigt areellt nyttande av landskapet, liksom en ömsesidig relation till den biologiska mångfalden. Fäbodbruket inrymmer ett rikt immateriellt kulturarv genom de särskilda kunskaperna om djurhållning, nyttjandet av landskapets olika dimensioner samt hantverk och speciellt traditionell förädling av mjölkprodukter.

Den extensiva betesdriften sker regelmässigt med frigående betesdjur på ostängslad mark. Denna betesdrift vilar på betesrättigheter utifrån urminnes hävd och sedvanebruk, och benämns vanligen och i dagligt tal gemensam betesrätt. Ibland används även begreppet mulbetesrätt i en mer allmän betydelse. Dessa gemensamma betesrättigheter har sina rötter i en uråldrig praktisk samverkan inom var bolby, bydel, socken eller skifteslag (motsv) för att möjliggöra denna form av gemensamt betesnyttjande, något som sedan förhistorisk tid var absolut nödvändigt för boskapsskötseln och därmed för människornas överlevnad i Skandinavien i äldre tider. Sommarens flödande betesresurser i skogs- och fjällområden nyttjades regelmässigt så långt man behövde då de närmare belägna åker- och ängsmarkerna användes för produktionen av vinterfoder samt viss annan livsmedelsproduktion. Utifrån detta har tidigare också utvecklats lokala tillämpningar och regelverk kring den gemensamma betesdriftens utövande.

Det är i grunden markägaren till stamfastigheten som disponerar betesrätten, och då numera utifrån de betesrättigheter som tillkommer fastigheten, vilket i praktiken hanteras som en formell eller informell samfällighet. Från tid till annan så varierar nyttjandet av dessa betesrättigheter, men betesrättigheterna utgör en tillgång för brukare av jord- och skogsbruksfastigheter.

Betesrättigheterna utgår generellt från sedvana eller urminnes hävd. Betesrättigheterna har vanligen formaliserats historiskt inom det fastighetsrättsliga systemet i samband med storskifte, laga skifte, avvittring eller annan markjuridisk procedur. Betesrättigheterna hänger därmed alltså ihop med äganderätten till jord- och skogsfastigheterna. Beroende på andra händelser kring regelverkens utformning kan betesrättigheterna även formuleras baserat på exempelvis kungabrev, förläning, officialservitut, avtalsservitut, annat avtal, skifteshandlingar eller annan lagstiftning. I enstaka fall kan betesrätten ha överlåtits i köp, vilket då framgår av avtal eller inskrivning. Betesrättigheterna kan områdesvis också ha åsatts andra benämningar såsom vallrätt, lötesrätt, fäbodrätt eller (formellt) mulbetesrätt, vilka också kan ha regionalt varierande innebörd. För var trakt får man vid behov gå till de historiska grunderna och handlingarna, för att kunna beskriva den aktuella lokala rättssituationen vad gäller den gemensamma betesrätten..

Oberoende av de gemensamma betesrättigheterna har varje enskild markägare rätt att utöva stängslad betesdrift på sin enskilda fastighet. Fäbodbetet bedrivs ofta under hela barmarkspanperioden och ibland också i flerfäbodsystem där brukaren flyttar med sina djur mellan olika fäbodan under delar av betessäsongen.

Till betesdriften knutna rättigheter kan även ingå vedtäkt, fång av stängselvirke och andra enligt tradition och sedvana knutna rättigheter till naturavtag som jakt och fiske samt andra naturprodukter för den dagliga överlevnaden, betesdriftens utövande och fäbodbrukets verksamhet. Dessa historiska grunder måste också beaktas i utformningen av modern lagstiftning

Vi vill framhålla att det inte alls är självklart att allmänheten eller andra aktörer känner till eller uppfattar att skogs- och fjällmark generellt också är betesmark för fäboddjur och andra

tamdjur i extensiv betesdrift. Det framgår redan av utredningens beskrivning av begreppet Jordbruksmark i avsnitt 7.7.4 där faktiskt fäbodbrukets extensiva betesmarker i skog och fjäll faller utanför den beskrivning som ges. Genomgående och återkommande omnämns och exemplifieras i utredningen de areella näringarna som ”jordbruk, skogsbruk och rennäring” i många olika sammanhang. Detta medför sammantaget att fäbodbruket, betesdriften och fäbodbrukets betesmarker i praktiken ”faller mellan stolarna”. Så finns det som exempel heller ingen konsekvensbeskrivning eller redovisning av skador för fäbodnäringen.

Mot denna bakgrund så behöver man alltså ge en ökad synlighet och likabehandling av fäbodbruket inom ramen för terrängkörningslagstiftningen genom en systematiskt mer framlyft beskrivning, i syfte att sprida kunskap, underbygga insikter och skapa förståelse för fäbodbruket som kultur och verksamhet, samt tydliggöra behovet av hänsyn till betesdriften och betesdjuren hos relevanta aktörer i samhället för denna uråldriga brukningsform som för många är mindre känd eller rentav helt obekant. Utan en sådan insats torde problematiken förknippad med terrängkörning att kvarstå för fäbodbrukets del och med tiden även utökas.

Oansvarigt utövad terrängkörning vid övrigt areellt nyttjande av landskapet kan orsaka störningar för djurskötseln i betesdrift på utmark. Den situationen torde främst uppkomma vid motorburet friluftsliv med fyrhjuling (motsv) eller motorcykel, och störningen förorsakas främst av hög ljudnivå och hastigt närmande, störningen kan ytterligare försvåras om det sker av människor i grupp. Enstaka kontakter och situationer under lugna former behöver inte utgöra något problem, men som regel beror det på hur den enskilda människan/besökaren beter sig vid närmande till djuren. Det finns också en ökande problematik med ökat olovligt fritidsnyttjande av fäbodbrukets byggnader och resurser, där dessa platser används som utflyktsmål, ved eldas upp och ibland våldgästas platserna med sanitära problem och nedskräpning som följd.

Att synliggöra och lyfta fram kunskaperna vad gäller fäbodbruket blir allt viktigare med tidens gång och samhällets förändringar. Det blir alltmer angeläget i takt med att allt fler övriga nyttjare av landskapet saknar personlig anknytning till den lokala bygden, och därigenom kan sakna kunskaper om fäbodbruket, betesdriften med frigående tamboskap, samt kulturhistoria och de lokala brukartraditionerna. Det är av vikt även för att ge rättsväsendet tillgång till relevant kunskap i den händelse det uppkommer ärenden med någon anknytning till fäbodbrukets verksamhet och markanvändning. Osynliggörande, kunskapsunderskott och bristande stöd i lagstiftningen kan också medföra oönskade följdverkningar i samband med agerande av andra aktörer, exempelvis av andra enskilda intressen, eller i samband med kommunal områdesreglering.

Förbundet Svensk Fäbodkultur önskar medverka i det fortsatta arbetet kring dessa frågor, och vi står till förfogande i syfte att informera, lyfta fram fakta och kunskaper och utveckla tillämpningar vad gäller fäbodbruk, fäbodkultur och betesdrift med frigående djur i skog och fjäll.

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

Kenneth Johansson, ordförande

* Förtydligande angående begreppet utmark. Här definierat som nyttjad impediment-, skogs- och fjällmark i ett mångsidigt utmarksbruk enligt sedvana och traditionella rättigheter, bland annat genom betesdrift med frigående fäboddjur. Dessa markområden är definitionsmässigt belägna utanför den egentliga hägnade och/eller uppodlade inägomarken. Det är i fallet när jordbruksmarken definieras snävt som inägomark/brukad mark i form av åkermark, ängsmark eller hägnad betesmark som det kan uppkomma problem med tolkningen vad gäller fäbodbruket och dess extensiva markanvändning, vilket alltså i huvudsak och regelmässigt bedrivs på utmarken, i skogs- och fjällområden utanför åker-, ängs- och hägnad betesmark.